

**COL·LECCIÓ DE BONES
PRÀCTIQUES
D'EDUCACIÓ PER AL
DESENVOLUPAMENT
SOSTENIBLE**

núm. 1

**Escoles cap a
La SOSTENIBILITAT en
XARXA (ESenRED)**

CRÈDITS I LLICÈNCIES

Catàleg de publicacions del Ministeri: <https://sede.educacion.gob.es/publiventa>

Catàleg general de publicacions oficials: <https://cpage.mpr.gob.es>

Títol: *Bones pràctiques d'educació per al desenvolupament sostenible.
Escoles cap a Sostenibilitat en XARXA - ESenRED*

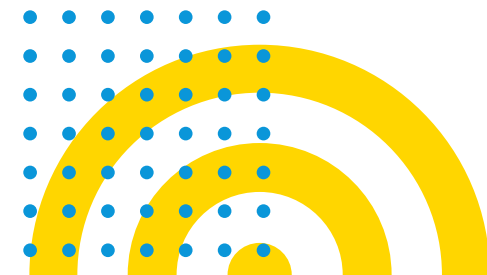
Autor:
José Manuel Gutiérrez Bastida.

MINISTERI D'EDUCACIÓ I FORMACIÓ PROFESSIONAL
Secretaria d'Estat d'Educació
Subdirecció General de Cooperació Territorial i Innovació Educativa

Edita
© SECRETARIA GENERAL TÈCNICA
Subdirecció General d'Atenció al Ciutadà, Documentació i Publicacions

Edició: 2022
NIPO (línia): 847-22-052-7
Obra publicada amb llicència *Creative Commons Reconeixement-No comercial-*
Compartir sota la mateixa llicència 3.0
Maquetació: Pilar Hernández Gonzalo

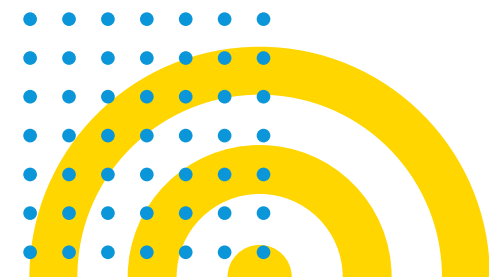

COL·LECCIÓ DE BONES PRÀCTIQUES D'EDUCACIÓ PER AL DESENVOLUPAMENT SOSTENIBLE

Cada dia és més evident la necessitat d'actuar per emprendre els reptes i desafiaments que afrontem com a humanitat. Les grans desigualtats i la pobresa existents, més exacerbades per la crisi pandèmica, i la crisi climàtica i mediambiental ens interpel·len com a societat en allò que té relació amb els nostres drets i obligacions. L'educació per al desenvolupament sostenible té un paper fonamental en la generació de processos que facin possible transformar la nostra societat en una de més justa, inclusiva, pacífica i solidària, i que ens permetin promoure millores substancials en la manera de relacionar-nos entre nosaltres i amb l'entorn per mantenir l'equilibri amb els límits planetaris, a fi de millorar la inclusió en tots els àmbits per no deixar a ningú enrere.

En aquesta línia, la Declaració de Berlín sobre l'Educació per al Desenvolupament Sostenible, acordada en la Conferència Mundial de la UNESCO sobre l'educació per al desenvolupament sostenible, subratlla que l'aprenentatge transformador de les persones i el planeta és necessari per a la nostra supervivència i la de les generacions futures. El moment d'aprendre i d'actuar en defensa del nostre planeta és ara. Aquesta òptica de ruptura amb models tradicionalment agressius amb les persones i el planeta ens planteja la necessitat d'avançar compromesos com a sistema educatiu, millorant les nostres pràctiques, mostrant-les i compartint el coneixement per poder oferir solucions més bones que ens facin caminar transformant la nostra escola i la nostra societat.

Aquesta col·lecció de bones pràctiques d'educació per al desenvolupament sostenible té la vocació d'oferir diferents punts de vista en la millora del pla pedagògic, en la de les xarxes educatives, l'entorn social i en l'acció de la joventut als centres educatius. La comunitat educativa en el seu conjunt és el pilar sobre el qual cal construir aquesta transformació indispensable per fer del nostre planeta un lloc on conviure, amb esperança, aprenent dels nostres errors i amb la seguretat que els canvis són possibles i necessaris.

ÍNDEX

0. El nostre Projecte	5
1. Qui som?.....	6
2. La nostra meta.....	7
3. Pas a pas	8
4. Avaluem.....	13
5. Conclusions	15
6. T'hi animes?.....	17
7. Material complementari	18

ES
en
RED

EL NOSTRE PROJECTE

Enxarxant xarxes d'escoles cap a la sostenibilitat

ESenRED és una xarxa de xarxes d'iniciativa pública, de centres educatius que treballen pel desenvolupament competencial en sostenibilitat de l'alumnat.

1. ESenRED

Xarxa de xarxes de centres educatius no universitaris que treballen per la sostenibilitat promogudes per iniciativa d'administracions públiques.

2. LA NOSTRA META

Desenvolupar l'educació ambiental per a la sostenibilitat i la ciutadania mundial per empoderar l'alumnat davant la crisi ecosocial.

6. CLAUS INSPIRADORES

El projecte es basa en tres pilars educatius: jove educa jove, jove escull jove i una generació aprèn de l'altra.

3. PAS A PAS

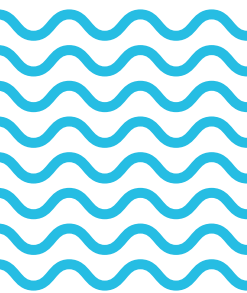
Els objectius marquen un camí d'intercanvi, reflexió, avaluació, projectes comuns entre les xarxes i vincles amb altres xarxes internacionals.

5. CONCLUSIONS

Els èxits de les accions comunes alimenten el treball d'empoderament per avançar cap a societats amb més justícia social i ecològica.

4. RESULTATS

S'assoleix un gran impacte en l'alumnat i els seus docents a través de projectes comuns que produeixen transformacions ecosocials en els seus entorns propers.

1. QUI SOM?

• Comunitat de pràctiques

El 2011 es crea ESenRED (Escoles cap a la Sostenibilitat en Xarxa), la xarxa de xarxes de centres educatius no universitaris implantades a iniciativa d'administracions públiques (CA, ajuntaments, diputacions...). La seva meta, a través de l'educació ambiental per a la sostenibilitat, es focalitza a desenvolupar en l'alumnat l'adquisició de responsabilitats i l'empoderament davant la crisi ecològica i social que pateix la vida del planeta.

Una comunitat de pràctiques que genera un treball cooperatiu a fi de desenvolupar la cultura de la sostenibilitat als centres escolars.

ESenRED és una estructura de xarxa de xarxes amb interessos i objectius comuns, que es configura com una comunitat de pràctiques en les quals tots els membres tenen la possibilitat d'actuar i responsabilitzar-se en clau d'igualtat, a fi de generar un treball cooperatiu en xarxa. ESenRED afavoreix el canvi i l'avanç de les xarxes i ofereix un camí per practicar la responsabilitat compartida, en el qual les persones representants de cada xarxa hi contribueixen amb funcions diferents, la qual cosa dona lloc a un lideratge distribuït i compartit.

En els seminaris del personal tècnic de les diferents xarxes que formen ESenRED s'intercanvien diferents experiències i perspectives, s'informa, es debat i es plantegen dificultats, reptes i objectius amb la vocació d'aprendre i créixer col·lectivament per millorar els projectes de cada xarxa i, per tant, la dinàmica quotidiana dels centres educatius quant a l'educació ambiental.

Al seu torn, ofereixen un marc d'actuació a fi d'augmentar l'eficàcia i l'eficiència de les polítiques educatives cap a la innovació, l'avaluació, la qualitat i la cultura de la sostenibilitat.

La xarxa de xarxes és un espai per a la reflexió i el creixement del nivell competencial de l'alumnat en sostenibilitat, de la seva formació en valors ètics ecosocials, del treball cooperatiu i la socialització, l'autonomia i l'emprenedoria, l'assumpció de responsabilitats i compromisos individuals i col·lectius.

Intercanvi

Aprentatge col·lectiu

Competència en sostenibilitat

2. LA NOSTRA META

Els qui són responsables de programes d'educació ambiental sempre tenen present la necessitat d'intercanviar experiències, de contrastar maneres de fer, d'aprendre entre iguals o de dur a terme projectes comuns amb la finalitat de millorar la seva pròpia pràctica i els programes que desenvolupen. En el cas d'ESenRED, la culminació d'aquestes expectatives va venir guiada per tres fites fonamentals en la seva història:

- L'origen d'ESenRED té les arrels en la Conferència Internacional Infantojuvenil: Tinguem cura del planeta (CONFINT). Va ser una invitació, feta el 2009, pels ministeris d'Educació i Medi Ambient del Brasil a escolars, joves, professors i professores i membres de comunitats educatives del món a pensar i debatre les greus qüestions ecosocials planetàries, a responsabilitzar-se davant d'aquestes i a comprometre's amb les seves accions. Diverses xarxes de centres educatius que treballaven per la sostenibilitat van aconseguir enviar una delegació a Brasília i va començar una relació que ha arribat fins a l'actualitat.
- El 12 d'abril, a Barcelona, es va constituir oficialment la *Xarxa d'Escoles per a la Sostenibilitat de Catalunya* (XESC). Paral·lelament als actes de presentació, l'organització va convocar altres xarxes i programes a fi de fer una proposta similar a la que havien dut a terme: crear una xarxa de xarxes estatal que propiciés l'intercanvi d'experiències i la realització d'activitats comunes. La idea va ser molt ben acollida: replicar a escala estatal una xarxa de xarxes de centres educatius liderades per administracions públiques. El Centre Nacional d'Educació Ambiental (CENEAM), des del primer moment, va oferir la seva experiència, recursos i espais per afavorir-ne la construcció.
- Del 13 al 15 d'octubre de 2010, a Valsaín, seu del CENEAM, s'hi reuneixen per primera vegada representants de diferents xarxes i programes d'educació ambiental promoguts per comunitats autònomes, diputacions provincials i ajuntaments. En la reunió es presenten experiències de cada xarxa, s'identifiquen i es comparteixen problemàtiques de cara a plantejar possibles solucions i es fan servir diferents instruments per avançar cap a una xarxa de xarxes.

Comienza la fructífera historia de ESenRED.

3. PAS A PAS

a) Relació amb l'Agenda 2030 i els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS)

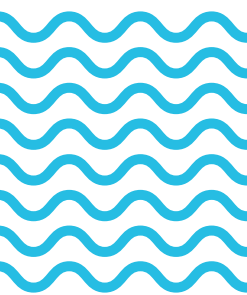
Els projectes d'educació ambiental de les xarxes d'ESenRED, en tractar sobre els problemes eco-socials que afecten el planeta, estan íntimament vinculats als ODS.

Els ODS ofereixen als projectes la possibilitat de participar d'un compromís planetari. És una oportunitat perquè els centres escolars i les seves comunitats educatives puguin emprendre una nova manera d'actuar amb la qual poder millorar la vida de tothom, sense deixar a ningú enrere. Els projectes ofereixen als ODS un escenari real i concret, contextualitzat en el que és local. Un espai en el qual poder adquirir visibilitat i multiplicar el seu ressò en pro d'un món ecològicament més sostenible i socialment més just.

b) Objectius

ESenRED va sorgir amb els objectius següents:

1. Facilitar la trobada, l'intercanvi, la col·laboració i la difusió entre les diferents xarxes d'acions, recursos, materials i idees.
2. Promoure la reflexió, l'avaluació i la innovació sobre la pròpia pràctica per construir col·lectivament coneixement en models de referència.
3. Desenvolupar projectes comuns o compartits per les xarxes que cerquin la millora permanent de l'aprenentatge competencial de l'alumnat, a través del seu protagonisme participatiu, així com la millora permanent de la competència professional del professorat.
4. Establir contactes, relacions i projectes comuns amb altres xarxes internacionals d'escoles cap a la sostenibilitat.

c) Metodologia

a. Continguts principals:

Els continguts que formen els pilars sobre els quals es fonamenta el treball d'ESenRED en el desenvolupament dels seus objectius són aquests:

- **Lideratge compartit.**
El personal tècnic de les xarxes decideix democràticament i assumeix les diferents tasques que marca el Pla d'acció del curs i dona compte de tot el que s'ha efectuat en l'avaluació conjunta. És el pilar de l'organització d'ESenRED.
- **Educació per al desenvolupament sostenible i la ciutadania mundial.**
El primer fonament teòric de l'acció d'ESenRED està vinculat als valors i al respecte dels drets humans, de la sostenibilitat, de la ciutadania mundial, de la igualtat entre gèneres, de l'equitat, de la salut, del respecte a la diversitat, de la cultura de la pau, etc.
- **Responsabilitat.**
Els processos que impulsa ESenRED en les seves accions comunes promouen l'adquisició de responsabilitats (del llatí *respondere*, «respondre», «donar resposta»), individuals i col·lectives, per desenvolupar una millora de la qualitat de vida local i planetària en clau de sostenibilitat.
- **Protagonisme i empoderament de l'alumnat.**
El protagonisme de l'alumnat en el seu procés d'aprenentatge és la via principal per al desenvolupament de les competències educatives, la motivació i la consciència social i ecològica que impulsen l'empoderament necessari per participar en la vida pública i promoure canvis ecosocials.

- Acció transformadora.
ESenRED promou una educació per a l'acció. La conseqüència directa dels processos és la proposta i l'execució, per part de l'alumnat, d'accions transformadores, en clau de sostenibilitat, que canvien les seves realitats properes i que contribueixen a transformacions globals.

b. Competències bàsiques que s'hi treballen

L'educació ambiental per a la sostenibilitat requereix la comprensió de la complexitat i del caràcter sistèmic i holístic de les realitats ecosocials, especialment dins del fenomen de la globalització. Per a això és imprescindible desenvolupar totes les competències clau que permetin a l'alumnat sensibilitzar-se, adquirir coneixements, prendre consciència, generar actituds proactives i actuar en pro d'una societat més justa socialment i més equilibrada ecològicament. Això li facilitarà comprendre i acceptar que vivim en un planeta finit i molt degradat, vetllar per l'equitat i per la sostenibilitat, i assumir pautes de consum responsables amb totes les formes de vida, sense que hipotequi el seu futur, demanar canvis a les persones i entitats amb capacitat de decisió i actuar col·lectivament per transformar la societat.

c. Línies transversals

L'educació ambiental per a la sostenibilitat, per la seva naturalesa, és un procés transversal d'una base interdisciplinària àmplia. L'educació ambiental visibilitza una perspectiva ecosocial i no antropocèntrica mitjançant la qual es reconeixen els principis d'ecodependència i interdependència que determinen l'existència humana i la vida en general. Aquesta educació contribueix a desenvolupar el pensament crític; la diversitat, sigui biològica, cultural o de gènere; la creativitat necessària; les diferents formes de comunicació, etc., així com la igualtat de gènere, l'educació per a la pau, l'educació per al consum responsable o l'educació per a la salut, entre d'altres.

d. Activitats principals:

El pla anual de treball d'ESenRED planifica les activitats següents:

1. Seminari: espai de trobada, d'intercanvi, d'informació, de debat i de construcció comuna del personal tècnic responsable de les xarxes.
2. La Conferència de Joves "Tinguem cura del planeta" (CONFINT): procés pedagògic que aprofundeix en conceptes i valors com ara ecociutadania, sostenibilitat, democràcia, responsabilitat i participació. És una acció educativa ambiental en què joves de diferents edats i regions, països o continents aprenen i actuen conjuntament i cerquen el compromís i la responsabilitat davant de la crisi ecològica i social que pateix el planeta amb un fi comú: tenir cura de la vida del planeta.
3. Simposi de Docents d'ESenRED: trobada anual de docents de les diferents xarxes amb l'objectiu d'intercanviar pràctiques d'èxit, formar-se amb referents importants de l'educació ambiental per a la sostenibilitat i realitzar projectes en comú. Fins avui, se n'han fet sis, cinc de presencials al CENEAM amb una mitjana de 80 docents i un de virtual, el 2020, a causa de la situació derivada de la pandèmia.
4. Acció ESenRED 5 de juny: amb motiu del Dia Mundial del Medi Ambient, cada any es proposa als centres una acció educomunicativa comuna sobre alguna temàtica relacionada amb l'actualitat, com ara el canvi climàtic, els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS), el missatge a les persones amb capacitat de decisió de la COP25 o la vacuna necessària per canviar el món en la pandèmia de la COVID-19.

e. Temporalització:

Les quatre activitats esmentades se celebren al llarg del curs.

El Seminari té caràcter anual i es fa a la tardor, al CENEAM. Així mateix, el Simposi de Docents també es desenvolupa anualment i se celebra al CENEAM, durant la primera setmana de juliol.

L'Acció ESenRED 5 de juny i anual convergeixen en el Dia Mundial del Medi Ambient.

La CONFINT, per la seva banda, té caràcter biennal i se celebra a la comunitat autònoma de la xarxa que n'aculli l'organització. Fins ara, se n'han dut a terme cinc: Vitoria-Gasteiz (2012), Barcelona (2014), Logronyo (2016), Alcaraz (2018) i Guadarrama (2021).

f. Participants / Col·laboradors::

ESenRED, el 2021, està integrada per:

- 16 xarxes de 15 CA: Diputació d'Albacete, CA d'Andalusia, CA del Principat d'Astúries, CA de Canàries, CA de Catalunya, CA de les Illes Balears, CA de La Rioja, Madrid (municipi), CA de Madrid, CA Regió de Múrcia, CF de Navarra, CA del País Basc, Diputació de Palència, Diputació de Valladolid, CA Valenciana i Ciutat Autònoma de Ceuta.
- 4.225 centres educatius d'ensenyament no universitari.
- Més d'1.500.000 estudiants.
- Més de 100.000 docents.

ESenRED disposa d'acords de col·laboració amb el CE-NEAM (Centre Nacional d'Educació Ambiental).

4. AVALUEM

L'avaluació és el motor d'ESenRED. És un element clau en l'organització i el funcionament de la xarxa de xarxes.

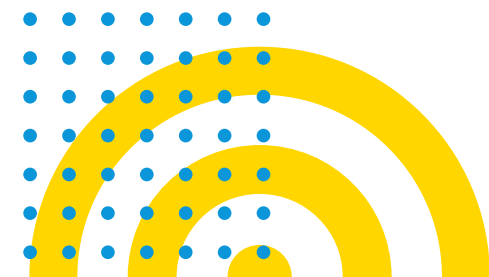
S'avaluen totes les accions que s'han dut a terme a través d'eines i dinàmiques diverses. Tot això ofereix un mirall on mirar-se i veure per on s'ha d'avançar, per on cal millorar, què s'ha de deixar de banda, etc. A més, aquestes tasques comporten exercicis d'autoregulació i coregulació del treball de cada xarxa i de cada procés que s'ha emprès.

a) Punts forts i oportunitats

- L'experiència acumulada en totes les xarxes.
- L'intercanvi d'experiències i l'aprenentatge entre iguals.
- Les sinergies per realitzar projectes comuns, esperances, estratègies i pertinença a un grup amb un objectiu comú que dona suport a qui comença.
- El reconeixement de docents i alumnat per la tasca duta a terme fins ara.
- La capacitat de donar veu a l'alumnat i oferir-li escenaris de decisió real, el protagonisme, l'empoderament i la seva acció transformadora col·lectiva.
- Cada escola té un projecte propi, contextualitzat, però amb un eix fonamental compartit i línies d'acció comunes.
- La diversitat de tipus de xarxes, d'enfocaments i projectes és un altre punt fort.
- Els projectes compartits amb ministeris i les aliances amb altres entitats ([#EA26](#), [REDEEA](#), [UNESCO](#),...).

b) Punts febles, obstacles

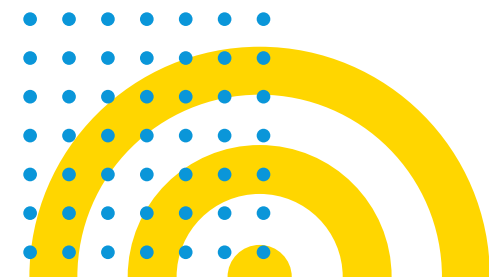
- Falten territoris i comunitats autònomes que no estan representats en la xarxa, tot i que se segueixen fent esforços en aquest sentit.
- L'organització es basa en el voluntarisme i compromís del personal tècnic de les xarxes. ES-enRED ha crescut molt i requereix d'una estructura organitzativa estable (secretaria tècnica), que doni una resposta ràpida a qüestions més administratives relacionades amb la xarxa.
- No hi ha un protocol d'acollida a les noves xarxes, encara que s'utilitzen «xarxes protectores».
- Absència d'entitat jurídica, la qual cosa fa que ESenRED depengui de les diferents administracions que suporten cadascuna de les xarxes.
- Canvis units al temps, uns deguts a la precarietat d'alguns llocs tècnics i d'altres a conseqüència de decisions polítiques entorn dels programes de les xarxes.

c) Aspectes innovadors

- Treball en xarxa, en una xarxa horitzontal amb repartiment de responsabilitats.
- Es comparteixen els lideratges.
- Els projectes comuns.
- Les millores en els projectes de cada xarxa.
- La inclusivitat, les noves xarxes acollides comencen el seu recorregut des del principi d'igualtat en aportacions i responsabilitats que les altres.
- Aquests projectes proposen trencar l'organització obsoleta dels centres educatius promovent treballs i reflexions entre iguals i entre desiguals, internivells i intergeneracionals.
- Creació d'una estructura estatal de suport als centres educatius per desenvolupar un treball en educació cap a la sostenibilitat.
- Diversitat de plantejaments sota l'enfocament comú del treball dels ODS.

5. CONCLUSIONS

La dècada llarga que ha complert ESenRED mostra les conclusions d'una història extraordinària i meravellosa.

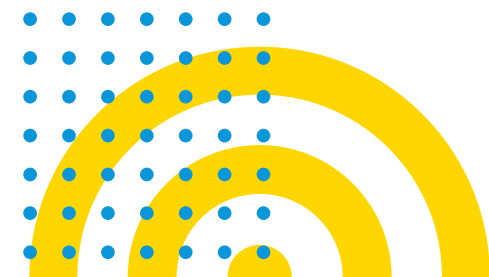
L'emoció, la intensitat i les ganes de canviar les coses per fer un món millor i més sostenible de milers d'estudiants, l'entusiasme d'innombrables docents que desitgen canviar la seva manera d'ensenyar per canviar el món, el compromís de les administracions públiques que hi ha al darrere de les xarxes i la responsabilitat del personal tècnic, han fet possible un relat impressionant i insòlit que no s'havia esdevingut mai en el sistema educatiu del país. Una crònica que comença en la presentació de la Conferència Internacional Infantojuvenil "Tinguem cura del planeta", en el VI Congrés Iberoamericà d'Educació Ambiental, que segueix amb la trobada en la inauguració de la XESC, a Barcelona, i amb la primera reunió al CENEAM per establir les bases d'aquest relat.

Aquelles xarxes, amb el pas dels anys, van fer de nodes als quals es van unir altres xarxes noves, tot i que també en va quedar alguna pel camí.

Aquest esforç compartit ha aconseguit desenvolupar 12 seminaris de personal tècnic al CENEAM, inclòs el seminari del 2020 que es va fer en línia a causa de la crisi sanitària.

Centenars de CONFINT escolars s'han desenvolupat per tota la geografia. S'han pogut fer desenes de CONFINT autonòmiques i cinc CONFINT estatals. També s'ha col·laborat en l'organització de quatre CONFINT europees i s'hi ha participat, juntament amb una dotzena de països.

Encara cal assenyalar que s'han organitzat i desenvolupat sis simposis de docents d'ESenRED, que han comptat amb referències notables de l'educació ambiental, intercanviant experiències, aprenent entre iguals en un ambient excel·lent, al CENEAM.

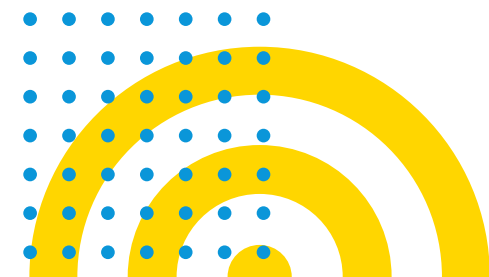

ESenRED també ha compartit la seva experiència en diversos fòrums nacionals i internacionals, entre els quals destaquen el [VII Congrés Internacional d'Educació Ambiental](#) (WEEC, per les seves sigles en anglès) (2013, Marràqueix), el [V Congrés Internacional d'Educació Ambiental](#) (2015, Madrid) o les III Jornades Paneuropees de l'Educació Ambiental cap a la Sostenibilitat (2015, Barcelona).

ESenRED, amb la responsabilitat i el compromís dels seus integrants, treballa per superar els obstacles i els punts febles, i per continuar construint els inèdits viables de què ens parlava Paulo Freire, o per treballar en les fronteres del possible, imaginar l'impossible i confiar en l'improbable, en paraules de Maria Novo.

Les aliances recents amb el Ministeri d'Educació i Formació Professional, les perspectives de la nova Llei d'educació, l'oportunitat dels ODS, les noves connexions amb l'Agenda Urbana Espanyola i d'altres generen oportunitats renovades per col·laborar en la transformació cap a una societat més sostenible ecològicament i més justa socialment, en el context de l'estabilitat organitzativa que cerca ESenRED. Això, sens dubte, estimularà el desenvolupament competencial docent en educació ambiental per a la sostenibilitat i, en l'alumnat, el progrés en la seva competència per a la ciutadania mundial, en clau de sostenibilitat.

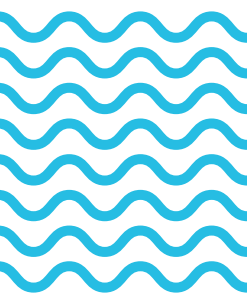
6. T'HI ANIMES?

No és fàcil explicitar una sèrie d'elements inspiradors que puguin servir de referència a altres experiències similars. Tanmateix, el que sí que ha ajudat a construir ESenRED són diverses idees força sobre les quals s'han consolidat nous processos i aprenentatges i un reconeixement educatiu ambiental important. Les idees no varien gaire del que és impulsar un centre educatiu compromès amb la cultura de la sostenibilitat ecològica i la justícia social; i del treball en xarxa. Són aquestes:

1. Persones indignades i responsabilitzades davant la crisi ecosocial global. Persones competents per treballar en xarxa, capaces de traduir aquesta responsabilitat en ganes de trobar-se, de reunir-se, d'organitzar petites estructures, de voler aprendre i compartir experiències, de voler fer projectes en comú, de crear bon ambient, etc.
2. Una organització horitzontal que afavoreixi la cultura de la participació activa, que permeti compartir lideratges i responsabilitats, que respongui a les necessitats del grup, que sigui flexible i no un obstacle, que sigui àgil a l'hora de prendre decisions, que avaluï constantment els seus processos i acords.
3. Formació contínua. Tant amb l'aprenentatge entre iguals com a partir de les referències del camp de l'educació ambiental des de la perspectiva ecosocial.
4. Projectes comuns. És important que, a més dels processos de formació i de compartir experiències i programes, es tirin endavant projectes comuns que mobilitzin el màxim nombre possible de xarxes i persones en un fi col·lectiu.
5. Avaluació L'avaluació és el motor de qualsevol procés que vulgui avançar i millorar el desenvolupament d'una cultura de la sostenibilitat. L'avaluació ha de tenir en compte els processos tant o més que els resultats, perquè en aquests hi ha les claus per a projectes futurs. En aquest context, l'autoregulació personal o de xarxa i la coregulació entre les persones i les xarxes són clau.
6. Educomunicació. És imprescindible comunicar les fases dels processos, fer visible el que s'ha fet, tant per assegurar el propi coneixement com per comunicar fora de les xarxes allò que es duu a terme.

En definitiva, la idea que inspira ESenRED com a xarxa de xarxes és la frase d'Eduardo Galeano:

«Molta gent petita en llocs petits, fent coses petites,
pot canviar el món».
I en això treballem.

MATERIAL COMPLEMENTARI:

Bastida, J. M. G. (2014). [La CONFINT y ESenRED: Crisoles de aprendizaje hacia la Eco-ciudadanía. Boletín del CENEAM.](#)

Benayas, J., & Mercén, C. (2019). [Hacia una Educación para la Sostenibilidad. 20 años después del Libro Blanco de la Educación Ambiental en España. Informe 2019.](#)

Bianchi, C. S. T. (2016). [Programa Nacional Escolas Sustentáveis: o fluxo de uma ideia no campo das políticas públicas de educação ambiental.](#)

Cruz, L. C. D. (2012). [Uma educação ambiental da juventude? Avaliação da política pública: Vamos Cuidar do Brasil com as Escolas-Conferências Infanto Juvenis pelo Meio Ambiente no Ceará.](#)

del Álamo, J. B., Albero, C. M., Hidalgo, D. A., & Bastida, J. M. G. (2017). [Educación para la sostenibilidad en España: Reflexiones y propuestas.](#) Fundación Alternativas.

Freire, P. (1993). [Pedagogía de la esperanza: un reencuentro con la pedagogía del oprimido.](#) Siglo XXI.

Gutiérrez Bastida, J.M. (2012). [La CONFINT, una conferencia internacional de jóvenes para cuidar el planeta. Boletín del CENEAM.](#)

Gutiérrez Bastida, J.M. (2015). [CONFINT: aportación al desarrollo competencial y medioambiental del alumnado.](#) V Congreso Internacional de Educación Ambiental. 12-15 de marzo de 2015, Madrid.

Gutiérrez Bastida, J.M. (2020). [La CONFINT hace frente al cambio climático. respuestas de la juventud ante el calentamiento global. Índice de contingut, 171](#)

Herrero, Y. (2011). [Redes de cooperación entre A21E: aprender de la naturaleza. IDEAS: Iniciativas de educación ambiental para la sostenibilidad](#) (pp. 235-250). UNED–Universidad Nacional de Educación a Distancia.

Conscienciar
les persones

Tenir cura
del planeta

Transformar
el món en
què vivim

Martínez, J. M. M. (2017). [Estudio de caso sobre la relación entre redes sociales y escuela en los procesos de aprendizaje](#). *Revista UNES. Universidad, Escuela y Sociedad*, 46-62.

Matos, Z. M. R. D. (2010). [Juventude, políticas públicas de meio ambiente e educação ambiental: Um estudo do Coletivo Jovem de Meio Ambiente-Salvador-Bahía-Brasil](#).

Novo, M. (2020). Lo posible, lo imposible y lo improbable.

Rebollo, T. A. (2019) [Aportes prácticos desde la filosofía, la psicología y la neurociencia para generar cultura de la sostenibilidad desde la educación ambiental en un contexto de ODS, emergencia climática y ciudadanía global](#). *Índex de contingut*, 40.

Rodrigo-Cano, D., Picó, M. J., & Dimuro, G. (2019). [Los Objetivos de Desarrollo Sostenible como marco para la acción y la intervención social y ambiental](#). *RETOS. Revista de Ciencias de la Administración y Economía*, 9(17), 25-36.

Stornaiuolo, A., Dizio, J., & Hellmich, E. A. (2012). [Desarrollando la comunidad: jóvenes, redes sociales y escuelas](#). *Comunicar: Revista científica iberoamericana de comunicación y educación*.

[Blog ESenRED Lloc](#)

[Web CONFINT](#)

